

Валерій Михайлович Букач,
кандидат історичних наук, доцент,
приват-професор кафедри всесвітньої історії і методології науки,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

БАТЬКІВЩИНОЗНАВСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ОСВІТИ

У статті розкрито актуальність посилення загально-гуманітарної підготовки в навчальних закладах різного рівня культурологізації професійної освіти, що здебільшого залежить від педагогів. Підкреслюється, що одним із напрямів підготовки фахівців галузі освіти є батьківщинознавство, зокрема краєзнавство як засіб патріотичного виховання, яке дає можливість зрозуміти особливості розвитку економіки, культури регіону та менталітету його населення. Зазначено, що краєзнавчий елемент повинен бути складником програм навчальних предметів з історії України, історії української культури та культурології, мовознавства, літературознавства, політології, економіки тощо.

Схарактеризовано вміння і навички майбутніх учителів початкової школи, історії, рідної мови та літератури, які є необхідними для використання краєзнавчого матеріалу в навчальному процесі.

Ключові слова: освіта, культурологізація освіти, батьківщинознавство, краєзнавство.

Сьогодні перед українським суспільством досить гостро постає питання щодо визначення, в якій країні ми живемо, що формує свідомість кожного громадянина, як оцінити історичний досвід, набутий народом протягом століть, як визначити шляхи розвитку суспільства на найближче майбутнє та перспективу з урахуванням загальнолюдських цінностей, які чинники слід використовувати для формування громадянської свідомості, щоб побудувати суспільство на демократичних засадах, щоб сформувати єдність громадян різного етнічного походження, але спільних за метою на засадах надособистісних інтересів. У зв'язку з цим виникає запитання, на основі чого можливо формування загальнозначущу ідею державотворення.

Україні необхідно чітко сформулювати міцну державотворчу ідею, яка б об'єднувала представників українського та інших чисельних етносів країни навколо спільної привабливої мети. Щоб розробити довгострокову програму державобудування, слід врахувати історичне надбання країни, географічні, економічні та етнічно-ментальні особливості територій, культурно-освітні складники.

Кожен громадянин України має усвідомити свою власну причетність до формування дійсно незалежної, міцної держави, відчуті себе частиною суспільства. На це здатні люди, які не лише володіють глибокими знаннями з історії людства, різних цивілізацій, особливостей формування народів та розвитку держав, мають об'єктивний, неупереджений підхід до оцінки тих чи тих подій, обставин, що сприяють встановленню взаєморозуміння як між окремими особистостями, так і між народами, державами, а й володіють рідною мовою, знаннями з історії рідного краю, є професійно освіченими, усвідомлюють своє місце в державотворчому та загальнолюдському процесах. Виховання такої людини процес дуже складний та довгостроковий, але вкрай необхідний.

Щоб оволодіти необхідними знаннями з історії країни, рідного краю, культури свого народу,

необхідні значні зусилля – як від кожної особистості, у процесі становлення та на протязі всього життя, так і від соціального середовища, в якому формується особистість. Насамперед це залежить від сім'ї і освітніх установ, які повинні реалізувати головну мету – культурно-історичну соціалізацію людини, включаючи її у контекст тисячолітньої історії та визначаючи долю молоді людини з історичними перспективами країни. Слід створити умови, щоб молода людина відчула себе затребуваною суспільством, щоб, вступаючи в доросле життя, мала стимул стати «людиною культури», а не лише прагнула до матеріальних здобутків, щоб мала можливість самореалізації шляхом справедливості та гідності.

За таких умов загально-гуманітарна підготовка посідає особливе місце у процесі виховання та освіти, у формуванні майбутніх фахівців різних галузей. Культурологізація професійної освіти сприятиме вихованню спеціаліста як всебічно культурної людини, спроможної самостійно мислити, орієнтуватися в просторі інформації й давати їй об'єктивну оцінку, ставити перед собою чіткі цілі та визначати шляхи їх досягнення.

Важливим засобом культурологізації освіти є батьківщинознавство (термін академіка Д. С. Лихачова). Це система освітньо-виховної теорії та практики, об'єднаних навчальними дисциплінами, виховною роботою, які спрямовані на усвідомлення молоддю матеріального, духовного та естетичного багатства як свого рідного краю, так і всієї країни.

Значною мірою успіх процесу культурологізації освіти залежить від рівня кваліфікації педагогічних працівників. Вивчення історії держави, краю, історії української та культур інших народів сприяє формуванню у майбутніх педагогів почуття патріотизму, толерантності, любові до духовної культури, поваги до особистості. Значним елементом загально-гуманітарної підготовки є краєзнавство як основа батьківщинознавства.

Краєзнавство повинно стати складником кожної з дисциплін історичного, філологічного, природознавчого, економічного, правознавчого, культурологічного циклів. Як пізнання своєрідності «малої батьківщини», воно дає поштовх до вивчення особливостей розвитку всієї країни, усвідомлення єдності частини і цілого.

к вивчення природи, населення, господарства, історії та культурно-етнографічних особливостей певної частини країни, адміністративного чи природного районів, населених пунктів, краєзнавство формує розуміння різноманіття та єдності народу України [8].

Знайомлячись із краєзнавчим матеріалом, наприклад, у курсі історії української культури, майбутній учитель (викладач, вихователь) повинен зрозуміти наявність морального складника, духовної цілісності способу життя населення регіону, району, міста, села, тієї «малої батьківщини», яка є підґрунтям для формування у кожного індивіда любові до рідної землі та усвідомлення себе патріотом, незалежно від етнічного походження.

Вважаємо, що краєзнавство повинно стати важливим складником навчання і виховання не лише педагогів, а й фахівців різних галузей, яким доведеться формувати майбутнє країни. При цьому доцільно враховувати етнічний склад аудиторії, психологічні особливості тієї чи тієї нації, особливо в багатонаціональних регіонах країни. Дуже важливо при цьому надати майбутнім спеціалістам знання з особливостей «національної психології» як комплексу етнопсихологічних явищ.

Національна психологія – це як сукупність неповторних особливостей духовних рис народу, так і єдність духовних властивостей загальних для однотипних націй та специфічних рис, притаманних окремому етносу. Нації розрізняються не за характером їхньої психології в цілому, а за формою прояву того національно-особливого, яке є атрибутом психології кожної з них, оскільки риси національної психології за своїм характером є історично мінливими. Зі зміною змісту та структури докільля змінюються й певні риси етнічної психології, зберігаючи при цьому історичну спадкоємність.

Студент професійного навчального закладу будь якого рівня повинен орієнтуватись у внутрішній політиці держави, перейматися інтересами тієї спільноти (краю, міста, села), в якій йому доведеться жити й працювати, з позиції можливостей їх задоволення в межах демократичної, правової держави. І цьому активно сприятиме краєзнавство, надаючи цінні знання майбутнім фахівцям.

Студент педагогічного навчального закладу, готуючись до майбутньої роботи з учнями в багатонаціональному середовищі, наприклад в Одеському регіоні, повинен глибоко розуміти національно-психологічний механізм, який діє в умовах спільної трудової діяльності, в побуті, в спілкуванні, в навчанні, знанням національних характеристик, які проявляються у поведінці індивіда-підлітка.

Необхідно зазначити, що національна психологія складається з національного характеру, національних почуттів та національної самосвідомості, що виявляється насамперед у культурно побутовій сфері, у ставленні до довкілля. Національний характер – це узагальнювальне поняття, як втілення властивостей внутрішнього світу індивідів, що передаються з покоління та відсутні в інших національних типах. Якщо національне почуття людини виражає її ставлення до будь-яких життєвих явищ та ситуацій з позиції зрозумілих їй інтересів нації, то її національна самосвідомість характеризує ступінь розуміння, усвідомлення нею цих інтересів. Ці структурні елементи національної психології слід брати до уваги при підготовці майбутніх педагогів до роботи з аудиторією, яку їм доведеться спрямовувати на сприйняття конкретного навчального матеріалу.

Знання та врахування особливостей етнічної психології допоможе уникнути однобічності у сприйнятті та оцінці тих чи тих явищ національного життя. Розуміння проблем національної психології сприятиме подальшому вдосконаленню форм співробітництва народів, які мешкають на певній території. Це є надзвичайно актуальним як для прикордонних територій, так і в цілому для регіонів України, які намагаються знайти сприйнятливий вихід із фінансової, політичної, моральної криз.

Специфіка України та Одещини, зокрема, вимагає поміркованого, обережного підходу до оцінки історичного минулого даної території, особливостей сучасного її стану та перспектив майбутнього розвитку. Одеський регіон є унікальним співтовариством, у якому поєдналися риси психології, традицій, мовних та культурних елементів різних націй та народів, що тим чи тим чином впливають не лише на культурне, а і на економічне життя півдня країни.

Все це обов'язково треба враховувати у навчально-виховному процесі як у вищих, так і в загальноосвітніх навчальних закладах.

Краєзнавча спрямованість в освітньому процесі може бути реалізована, на наш погляд, у курсах з історії України та української культури, економіки, рідної мови та літератури, при викладанні іноземної мови, основ правознавства, політології в загальноосвітніх, професійних різного рівня акредитації навчальних закладах. Використання краєзнавчого матеріалу при викладанні означених дисциплін надає можливість майбутнім фахівцям осягнути особливості історичного процесу на території України, більш об'єктивно уявити процеси державотворення, зрозуміти етнічні особливості формування та розвитку народів України. Водночас введення краєзнавчого компонента в процес вивчення іноземної мови дозволить розкрити взаємозв'язок розвитку окремого етносу з народами світу, формувати вміння використовувати певну інформацію в міжетнічних стосунках. До навчального плану підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів, вчителів початкових класів (історії, рідної мови та

літератури, фізичного виховання, соціальних педагогів) було б доцільним передбачити спецкурси «З історії міжетнічних відносин в Україні», а майбутнім фахівцям з історії, української мови та літератури, музики та співів – спецкурс «Культурні традиції краю».

Певний досвід з краєзнавчої роботи набутий у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського. Це, наприклад, викладання на факультеті початкової освіти спецкурсу «Виховні традиції Півдня України», організація науково-археологічних пошуків студентів-істориків на теренах Одещини та півдня України, в курсі історії української культури висвітлення ролі Одеського регіону в розвитку вітчизняної культури, підготовка доповідей на наукову студентську конференцію «Історичний досвід і сучасність», функціонування навчально-методичного кабінету народознавства, що сприяло оволодінню багатою інформацією про етнічну та соціальну історію краю, яка формувалася зусиллями багатьох народів, які і зараз мешкають на цій території [5, с. 74–75].

Достатньо продуктивною в краєзнавчому напрямку є індивідуальна науково-дослідна робота студентів з історії України, з історії української культури та культурології, з мовознавства та літературознавства, педагогіки, розвитку фізичної культури і спорту, освіти тощо. Краєзнавчі наукові пошуки учнівської молоді сприяють не лише поширенню світогляду майбутнього спеціаліста, а і виконують важливу функцію патріотичного виховання.

У сучасних умовах освітянин повинен орієнтуватися в системі засобів масової комунікації, здобути навички обробки та аналізу різноманітних матеріалів, наданню їм належної оцінки, щоб за будь-якої потреби надати учням об'єктивне пояснення не лише в межах певної дисципліни, але й за тими чи тими фактами та явищами в суспільному житті багатонаціональної держави. Любов до рідного краю необхідно прищеплювати з раннього дитинства. Допомогати батькам у цьому покликані вихователі дошкільних навчальних закладів та шкільні педагоги.

Учитель початкової школи повинен розуміти, що від його праці, часом, залежить майбутнє дитини. Готуючись до професійної діяльності, студент повинен оволодіти знаннями та навичками, які б дали йому можливість: а) опрацюючи на уроках природознавства певну тему, наводити приклади з рослинного та тваринного світу цієї місцевості; б) за уроках з літературного читання знайомити учнів із зразками місцевого фольклору, творами місцевих письменників; в) прищеплюючи молодшим школярам навички образотворчого мистецтва, вчити

їх спостерігати та відображати, наскільки це можливо, рідне довкілля; г) на уроках музики та співів знайомити учнів із творами про рідний край; д) на уроках з предмета «Я у світі» тактовно виховувати у школярів повагу до родини, рідної мови, рідного краю.

Під час навчання у педагогічному закладі майбутній учитель історії, української мови та літератури повинен оволодіти достатньо широкими науковими знаннями, методами та прийомами навчання.

Опрацюючи на уроках історії ту чи ту тему, звертаючись до художньої літератури, публіцистики, мемуарам, тим самим викликати інтерес до них з боку учнів. Особливо це доцільно при вивченні курсу з історії України, в якому корисно розглядати важливі історичні події через їх віддзеркалення на регіональному рівні. При цьому вчитель повинен вміти належно оцінювати якість публікацій, проводити їх порівняльний аналіз, привчати учнів до критичного сприйняття інформації.

Розглядаючи будь-яке питання історичного періоду, що вивчається, розкривати взаємозв'язок розвитку однієї нації з розвитком інших народів, акцентувати на співробітництві, дружбі між народами, даючи критичну оцінку матеріалу для вивчення.

При вивченні історії рідного краю аналізувати рівень розвитку регіону на різних історичних етапах, показувати як досягнення, так і недоліки в галузі економіки, в питаннях розвитку культури та міжнародних відносин.

На уроках літератури, вивчаючи творчість вітчизняного чи зарубіжного письменника, давати об'єктивну характеристику історичної епохи, місцевості, в якій жив і творив митець.

Професійно тактовно виховувати у школярів повагу як до української культури, так і до культури інших народів, які мешкають в Україні, звертаючи увагу на особливості розвитку фольклору, літератури, музики, мистецтва того чи того народу нашої країни, заохочуючи тим самим до участі в художній самодіяльності.

У педагогічній практиці це притаманне лише високоосвіченому, маючому власну життєву та професійну позицію, вчителю.

Тема батьківщинознавства потребує подальшого як теоретичного, так практичного дослідження.

Батьківщинознавство сприяє формуванню особистості, здібної критично мислити та вболівати за долю свого села, міста, краю і країни, та фахівця, спроможного працювати на користь своєї Батьківщини, що є головним завданням як закладів освіти різного рівня, так і всього суспільства, якщо воно прагне бути міцним та розвинутим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Букач В. М. Краєзнавство та навчально-виховний процес/ В. М. Букач// Життя і пам'ять: Науковий збірник, присвячений пам'яті В'ячеслава Івановича Шимко. – Вип. 2. – Одеса: Homeless Publishing, 2015. – С. 30 – 35.
2. Букач В. М. Краєзнавство у початковій школі/ В. М. Букач// Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: Матеріали III міжнародного конгресу. – Одеса: ПНПУ, 2017. – С. 143 – 144.

3. Букач В. М. Родиноведение в учебном процессе/ В. М. Букач, Л. И. Петришина.// Повышение эффективности подготовки учителей истории без отрыва от производства: Тезисы выступлений Всесоюзной научно-методической конференции. – М. – Одесса: ОГПИ, 1990. – С. 149 – 150.
4. Нагайник В. А. Проблеми виховання національної свідомості в сучасних умовах/ В. А. Нагайник// Філософія. Менталітет. Освіта. – Одеса: ПДПУ, 1995. – С. 84 – 85.
5. Орищенко В. Г. Підготовка майбутніх вчителів до роботи у школах національних спільнот України./ В. Г. Орищенко// Виховання і культура. – 2001. – № 1. – С. 72 – 75.
6. Пирожков Г. П. Теория краеведения: монография/ Г. П. Пирожков. – СПб.: Нестор, 2005. – 280 с.
7. Шушкевич Д. Использование регионального компонента на уроках английского языка / Д. Шушкевич. // Историчний досвід і сучасність: Матеріали 18 наукової студентської конференції. – Вип. 23. – Одеса: ПНПУ, 2012. – С. 35 – 41.
8. Украинская советская энциклопедия: В 12 т., 13 кн. – Т. 5. – К.: ГР УСЭ, 1981. – С. 369 – 370.
9. Яцько А. Проблема національної безпеки у контексті сучасної взаємодії етносів/ А. Яцько.// Нова політика. – 2000. – № 2. – С. 34 – 38.

Валерий Михайлович Букач,
кандидат исторических наук,
доцент, приват-профессор кафедры всемирной истории и методологии науки,
Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

РОДИНОВЕДЕНИЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье ставится вопрос об актуальности усиления обще-гуманитарной подготовки в учебных заведениях разного уровня, культурологизации профессионального образования, что в значительной мере зависит от педагогов. Подчеркивается, что одним из элементов воспитания, подготовки специалистов является родиноведение, основой которого служит краеведение как средство патриотического воспитания, которое даёт возможность понять особенности развития экономики, культуры региона и менталитета его населения. Подчеркивается, что краеведческий элемент должен быть составной частью программ учебных предметов по истории Украины, истории украинской культуры и культурологи, языкознанию, литературоведению, политологии, экономике.

Обращается внимание на то, что для овладения необходимыми знаниями из истории страны, родного края, культуры своего народа необходимы значительные усилия как со стороны личности, в процессе становления и на протяжении всей жизни, так и от окружающей социальной среды, в которой формируется человек. В первую очередь это зависит от семьи и от учебных заведений, которые должны выполнять главную свою функцию – культурно-историческую социализацию человека, включая его в контекст тысячелетней истории и связывая судьбу молодого человека с историческими перспективами страны. В связи с этим обще-гуманитарной подготовке отведено особое место в процессе воспитания и образования, при формировании будущих специалистов в различных сферах. Культурологизация профессионального образования будет содействовать подготовке специалиста как всесторонне образованного человека, способного самостоятельно мыслить, ориентироваться в потоке информации и давать ей экспертную оценку, ставить перед собой четкие цели и определять пути их достижения.

Отмечается, что родиноведение как система учебно-воспитательной теории и практики, объединенных учебными дисциплинами, воспитательной работой, должно содействовать осознанию молодёжью материального, духовного и эстетического богатства как своего родного края, так страны в целом, пониманию разнообразия и единства народа Украины. Наряду с краеведческим материалом будущим педагогам и специалистам в иных сферах необходимо изучить основы «национальной психологии» как комплекса этнопсихологических явлений, полезно прослушать спецкурсы по истории межэтнических отношений в Украине, о культурных традициях края.

Указывается на наличие определенного опыта краеведческой работы в Южно-украинском национальном педагогическом университете в рамках учебно-аудиторного процесса, учебной практики. Подчеркивается высокая эффективность родиноведческой работы в рамках индивидуальной студенческой научно-исследовательской деятельности.

Автор указывает на определенную ответственность педагога за будущее своих подопечных. Отмечает каким образом учитель начальных классов может проявить свои краеведческие знания на уроках литературного чтения, природоведения, изобразительного искусства, музыки и пения, как должен продемонстрировать свою эрудицию и компетентность учитель истории, родного языка и литературы в ходе учебного процесса.

В статье определяются основные предпосылки для развития родиноведческого (краеведческого) образования.

Ключевые слова: образование, культурологизация образования, родиноведение, краеведение.

Valery Mikhailovych Bukach,
Ph. D. in History, Associate Professor,
Private-Professor of the Department
of World History and Methodology of Science,
South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
26, Staroportofrankovskaya Str., Odessa, Ukraine

MOTHERLAND STUDY AS AN ELEMENT OF EDUCATION

The article deals with the issue of the relevance of strengthening the general humanitarian education in educational institutions of different levels, the culturologization of professional education, which to a large extent depends on teachers. It is emphasized that one of the elements of bringing up and training specialists is motherland study, local history as a means of patriotic education being its, which makes it possible to understand the features of the economy development, the culture of the region and the mentality of its population. It is emphasized that the local history element should be an integral part of the programs of academic subjects such as the history of Ukraine, the history of Ukrainian culture and culturology, linguistics, literary studies, political science, economics.

The attention is drawn to the fact that in order to acquire the necessary knowledge in the history of the country, the native land, nation culture, considerable efforts are required both on the part of an individual, in the process of formation and throughout life, and on the surrounding social environment in which a person is formed. First and foremost, it depends on the family and on the educational institutions that must fulfill their main function – cultural and historical socialization of a person, involving him / her in the context of a thousand-year history and linking the fate of a young person with the historical prospects of the country. In this connection, general humanitarian training occupies a special place in the process of upbringing and education while training future specialists in various fields. Culturologization of the professional education will contribute into the training of a specialist as a fully educated person who is able to think independently, to orient himself / herself in the flow of information and to give it an expert assessment, to set clear goals and determine the ways of achieving them.

It is noticed that motherland study as a system of educational theory and practice, united by educational disciplines and educational work should contribute to the awareness of the youth of material, spiritual and aesthetic wealth of both their native land and the country as a whole, to understanding the diversity and integrity of the people of Ukraine. Alongside with local history material, future teachers and specialists in other fields need to learn the basics of "national psychology" as a complex of ethnopsychological phenomena, need to study special courses on the history of interethnic relations in Ukraine as well as the cultural traditions of the region.

It is pointed out that there is a certain experience of local history work in South-Ukrainian National Pedagogical University in the framework of the teaching and auditory process and training practice. The high efficiency of the work in the field of student's individual research work is underlined.

The author points to a certain responsibility of the teacher for the future of his / her pupils. He notes how a teacher of primary school can display his / her local lore knowledge at the lessons of literary reading, natural history, fine arts, music and singing; how the teacher of history, native language and literature should demonstrate his / her erudition and competence in the course of the educational process.

The article defines the main prerequisites for the development of homeland (local lore) education.

Key words: education, culturologization of education, motherland study, local history.

Подано до редакції: 30.03.2017 р.

Рекомендовано до друку: 15.04.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Бозуш